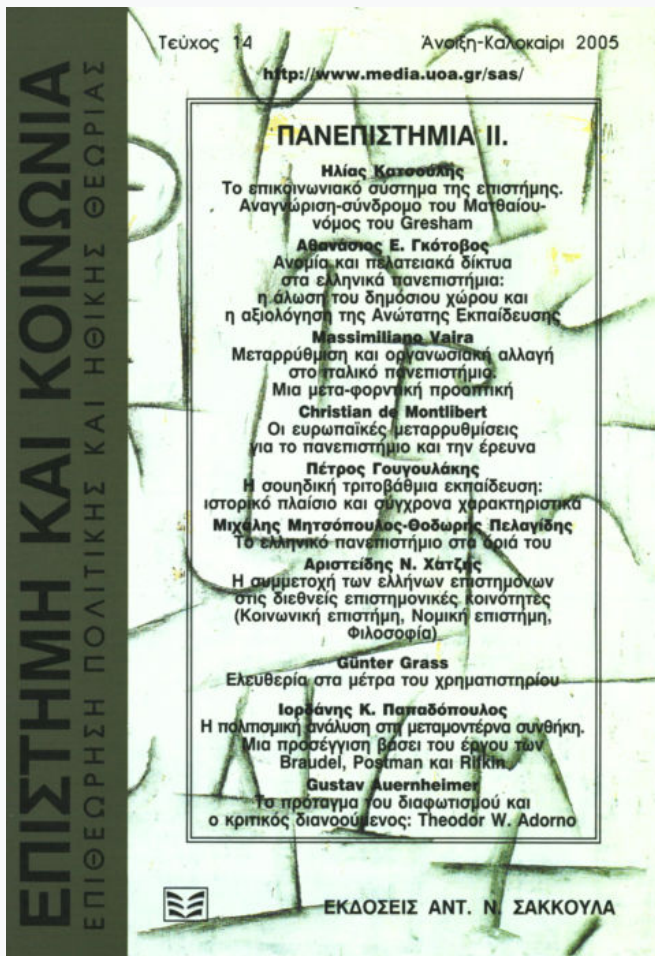


## Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 14 (2005)

Πανεπιστήμια II



### Οι ευρωπαϊκές μεταρρυθμίσεις για το πανεπιστήμιο και την έρευνα

*Christian de Montlibert*

doi: [10.12681/sas.475](https://doi.org/10.12681/sas.475)

Copyright © 2015, Christian de Montlibert



Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

### Βιβλιογραφική αναφορά:

Montlibert, C. de. (2015). Οι ευρωπαϊκές μεταρρυθμίσεις για το πανεπιστήμιο και την έρευνα. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 14, 119–139. <https://doi.org/10.12681/sas.475>

## Οι ευρωπαϊκές μεταρρυθμίσεις για το πανεπιστήμιο και την έρευνα

---

Christian de Montlibert\*

Το άρθρο αναφέρεται στις προεξαγγελθείσες μεταρρυθμίσεις στην Ανώτατη Εκπαίδευση και την έρευνα, με έμφαση στην περίπτωση της Γαλλίας. Ο συγγραφέας προσδιορίζει το πνεύμα των μεταρρυθμίσεων στηριζόμενος σε διακηρύξεις τόσο της Ε.Ε. όσο και οργανισμών, όπως ο ΟΟΣΑ και η Παγκόσμια Τράπεζα, και το εντάσσει στη γενικότερη τάση της εποχής για μετατροπή της εκπαίδευσης σε αγορά που ελέγχεται από την οικονομία και τις αρχές της. Επισημαίνει δε τις αρνητικές επιπτώσεις τέτοιων μέτρων τόσο στο προσωπικό των ΑΕΙ και των ερευνητικών ιδρυμάτων όσο και στην ίδια την ονιβερσαλιστική διάσταση της γνώσης που είθισται αυτά να παρέχουν. Και θεωρεί ότι μόνον μια κινητοποίηση των ενδιαφερόμενων αλλά και του κοινωνικού συνόλου γενικότερα θα μπορούσε να αποτρέψει κάτι τέτοιο.

Οι 'μεταρρυθμίσεις' της Ανώτατης Εκπαίδευσης και της Έρευνας που εξαγγέλθηκαν από τα ευρωπαϊκά κράτη εντάσσονται σε μια στρατηγική 'απορρυθμισμού' την οποία επιθυμούν οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων –την αποκαλούμενη στρατηγική της Λισαβόνας. Η πραγματοποίηση του νέου στρατηγικού στόχου θα στηριχθεί κυρίως στον ιδιωτικό τομέα και στη συνεργασία του δημόσιου τομέα με αυτόν. Θα εξαρτηθεί από μια κινητοποίηση των διαθέσιμων πόρων στις αγορές και από τις συμπεφωνημένες προσπάθειες των κρατών-μελών. Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι να λειτουργήσει ως καταλύτης για αυτή τη διαδικασία, εγκαθιδρύοντας ένα απο-

---

\* Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Στρασβούργου, διευθυντής του περιοδικού *Regards Sociologiques*. (demontli@umb.u-strasbg.fr).

τελεσματικό πλαίσιο που θα επιτρέψει την κινητοποίηση των διαθέσιμων πόρων ώστε να διασφαλιστεί η μετάβαση προς την οικονομία της γνώσης...<sup>1</sup>

Έκτοτε, τα σχέδια μετατροπής του πανεπιστημίου προκειμένου να υπηρετήσει αυτήν την οικονομία της γνώσης πολλαπλασιάζονται: στη Γαλλία, μετά την απόσυρση του νομοσχεδίου για την 'αυτονομία των πανεπιστημίων' που είχε παρουσιάσει ο υπουργός Luc Ferry (2003), λόγω της κινητοποίησης των φοιτητών, οι εκθέσεις και οι μελέτες είναι πολλές και γνωρίζουμε ότι ο σημερινός υπουργός Παιδείας Francois Fillon και ο γενικός γραμματέας Έρευνας Francois d'Aubert ετοιμάζουν μια νέα εκδοχή της μεταρρύθμισης που θα αφορά καταρχάς την οργάνωση της έρευνας και η οποία θα είναι σίγουρα αρεστή στον ευρωπαϊό Επίτροπο που είναι επιφορτισμένος με τα σχετικά ζητήματα, τον φιλελεύθερο Janez Potocnik.<sup>2</sup>

Υπ' αυτές τις συνθήκες προωθήθηκαν ή πρόκειται να προωθηθούν τους προσεχείς μήνες τέσσερις μεταρρυθμίσεις της Ανώτατης Εκπαίδευσης: η οργάνωση των κύκλων σπουδών Licence (3ετής), Master (5ετής) και Διδακτορικού (8ετής) [LMD]· η καθιέρωση ενός ευρωπαϊκού συστήματος μεταφοράς των διδακτικών μονάδων (ECTS) που επιτρέπει στους φοιτητές να συγκεντρώνουν τον αριθμό των μονάδων που απαιτούνται για την απόκτηση του ενός ή του άλλου πτυχίου· η αναδιοργάνωση των δραστηριοτήτων των πανεπιστημιακών και της λειτουργίας των πανεπιστημίων (αφού προηγηθεί εξωτερικός [οικονομικός] έλεγχος) η οποία προβλέπεται καταρχάς βάσει εκθέσεων που συνέταξαν πρώην πρυτάνεις πανεπιστημίων (Belloc, Esperet) και, κατά δεύτερον, από το νομοσχέδιο για την αυτονομία των πανεπιστημίων που έχει ως στόχο να ενισχύσει την εξουσία των πρυτάνεων, να επιτρέψει την προσέγγιση των ερευνητικών κέντρων και των ιδιωτικών εταιρειών και να αποκεντρώσει την ανταπόκριση στις 'ανάγκες' για κατάρτιση. Όσον αφορά την έρευνα, και αυτή υπόκειται σε δύο δοκιμασίες: η μία είναι γαλλική και συνδέεται με μείωση των δημόσιων επενδύσεων, η άλλη είναι ευρωπαϊκή και συνδέεται με μια 'εκσυγχρονιστική' μεταρρύθμιση των όρων λειτουργίας της. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές διέπονται από δύο αρχές: 'ο εκσυγχρονισμός απαιτεί μια καλύτερη διαχείριση των ανθρώπινων πόρων' και 'ο εκσυγχρονισμός απαιτεί το πανεπιστήμιο να προσεγγίσει την επιχείρηση'.

Αυτός ο 'εκσυγχρονισμός', τόσο απαιτητικός και τόσο επιδιωκόμενος, είναι μία από τις λέξεις-κλειδιά της νεοφιλελεύθερης ρητορικής. Ο όρος προσδίδει περιεχόμενο στις 'μεταρρυθμίσεις' των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων τις οποίες απαιτούν ο ΟΟΣΑ, η Παγκόσμια Τράπεζα ή η Wall Street, δηλαδή στην ιδιωτικοποίηση, στην ανάληψη από τις ασφαλιστικές εταιρείες μέρους

της κοινωνικής ασφάλισης και από αμοιβαία κεφάλαια μέρους των συντάξεων, στην ανάπτυξη ευελιξίας στην εργασία, στην αποδυνάμωση του εργατικού δικαίου, στην απορρύθμιση των συναλλαγών, κ.λπ. Η λέξη αυτή επιβάλλεται ως επιταγή απορρίπτοντας ως αρχαϊσμό και ως ξεπερασμένο ό,τι της αντιπαράθεται. Στηρίζεται σε μια ιδεολογική διάσταση η οποία ορίζει τη νεωτερικότητα ως αλλαγή, κινητικότητα, ακόμη και ως κίνημα. Παρότι χρησιμοποιήθηκε ευρέως από όλα τα τεχνοκρατικά στοιχεία που άσκησαν πολιτική εξουσία, αποτελεί σήμερα το κεντρικό σύνθημα των φιλελεύθερων προσανατολισμών. Είναι, λοιπόν, σημαντικό να γνωρίσουμε καλύτερα την προέλευση και τους δεδηλωμένους στόχους αυτών των 'εκσυγχρονιστικών' μεταρρυθμίσεων, να διερωτηθούμε για τις πιθανές επιπτώσεις τους από συντεχνιακή άποψη (υπεράσπιση των συμφερόντων των εκπαιδευτικών-ερευνητών), από την άποψη εκείνων που επωφελούνται της εκπαίδευσης (των φοιτητών) και από εκείνη, τέλος, της παραγωγής γνώσης (έρευνα).

Σχηματικά, μπορεί να πει κανείς ότι αυτές οι τέσσερις μεταρρυθμίσεις δομούνται από την πρόθεση να υπαχθούν τα πανεπιστήμια σε ένα ιδιωτικοοικονομικό μοντέλο διαχείρισης, να οργανωθούν η εκπαίδευση και η έρευνα έτσι ώστε να λαμβάνουν υπόψη τους τις ανάγκες του κόσμου της οικονομίας, να θεωρείται ο φοιτητής ως επιχειρηματίας και να μετατραπούν οι αναγκαίες συνθήκες για την παραγωγή γνώσεων αμφισβητώντας τα πρωτεία της γνώσης.

Αυτή η πολιτική θα επιφέρει υποχρεωτικά επιπτώσεις στην αναπαραγωγή του σώματος των εκπαιδευτικών: από τη στιγμή που θα εφαρμοστεί η μεταρρύθμιση, ο αριθμός των εκπαιδευτικών της Ανώτατης Εκπαίδευσης, θα σταθεροποιηθεί αρκετά γρήγορα, εάν δεν μειωθεί· υπ' αυτές τις συνθήκες οι μελλοντικές προσλήψεις εκπαιδευτικών και ερευνητών θα είναι σπανιότερες (γνωρίζοντας πόσο δύσκολες είναι οι συνθήκες για τους κατόχους διδακτορικού τίτλου –μικροδουλείς, συμβάσεις έργου, απουσία κοινωνικών δικαιωμάτων, έλλειψη ερευνητικών μέσων– μπορεί κανείς εύκολα να φανταστεί τις αρνητικές επιπτώσεις στο ηθικό και στα κίνητρα που θα ακολουθήσουν). Η βούληση αυτή για 'βελτιστοποίηση της διαχείρισης των ανθρώπινων πόρων' θα έχει και ποιοτικές επιπτώσεις: η ανακατανομή των εργασιακών καθηκόντων σε όφελος δραστηριοτήτων παιδαγωγικής πλαισίωσης (φροντιστήρια μέσω υπολογιστή, διαχείριση εξατομικευμένων προγραμμάτων σπουδών, επενδύσεις στις τεχνολογίες της πληροφορίας και της επικοινωνίας) δεν μπορεί παρά να γίνει σε βάρος των ερευνητικών δραστηριοτήτων. Τέλος, η αναδιοργάνωση της λειτουργίας των πανεπιστημίων, που θα πρέπει αναγκα-

στικά να συνοδεύσει την αύξηση της πανεπιστημιακής παραγωγικότητας, απαιτεί μια ενίσχυση των εξουσιών του πρύτανη του πανεπιστημίου ο οποίος καλείται να γίνει ένας μικρός 'επιχειρηματίας'· θα σημάνει το τέλος του σημερινού συστήματος που στηρίζεται σε μια (σχετική) ισότητα θέσεων και στην εκλογή για καθήκοντα ευθύνης και αξιολόγησης. Αληθεύει ότι, σε έναν κόσμο όπου η κοινωνική κυριαρχία εκδηλώνεται με την αυταρχική ιεράρχηση των τίτλων, των αξιωμάτων και των προαγωγών, η ουτοπία της πανεπιστημιακής δημοκρατίας<sup>3</sup> συνιστά παραλογισμό!

Καθώς ο δεύτερος στόχος αυτών των μεταρρυθμίσεων είναι να κάνουν τη νεοφιλελεύθερη μυθοπλασία απτή πραγματικότητα, οι φοιτητές θα πρέπει να επιλέγουν τις πλέον ορθολογικές εναλλακτικές λύσεις συνθέτοντας οι ίδιοι την πορεία της κατάρτισής τους σε ένα σύστημα πληροφοριών διαφανές ως προς τη σχέση ποιότητας /τιμής κάθε προσφοράς. Θεωρώντας ότι πραγματώνουν στο μέγιστο τις δυνατότητές τους σε ένα εργασιακό σύμπαν τελείως ανοικτό, θα είναι περισσότερο προσαρμοσμένοι από ό,τι σήμερα στην κοινωνική κατανομή της εργασίας ανάλογα με την κοινωνική τους πορεία. Καθώς τα εθνικά πτυχία θα εξαφανιστούν στο ECTS και με δεδομένες τις σχέσεις πολιτισμικής κυριαρχίας που υπάρχουν μεταξύ κρατών, είναι ιδιαίτερα πιθανό οι κυρίαρχες χώρες να είναι περισσότερο σε θέση να προσφέρουν την πλέον προσαρμοσμένη εκπαίδευση. Ορισμένες σχολές και κάποια παραρτήματα των πλέον διακεκριμένων πανεπιστημίων έχουν κάθε δυνατότητα να μορφώνουν για τις λειτουργίες του 'διεθνούς', ενώ τα άλλα πανεπιστήμια θα εκπαιδεύουν πολυλειτουργικά στελέχη τα οποία θα υποτάσσονται στους πρώτους για τις εθνικές αγορές. Με λίγα λόγια, η κοινωνική επιλογή που απαιτείται από την κοινωνική αναπαραγωγή του πεδίου της εξουσίας δεν μπορεί παρά να ενισχυθεί.

Τέλος, επειδή ο τρίτος στόχος αυτών των μεταρρυθμίσεων αφορά μια εμπορευματοποίηση της διδασκαλίας και της ανάπτυξης εκείνου που ο B. Belloc (πρώην πρύτανης του πανεπιστημίου Toulouse I, κήρυκας του φιλελεύθερου ανταγωνισμού και συντάκτης, το 2003, μιας έκθεσης για την αναδόμηση των εκπαιδευτικών υπηρεσιών) αποκαλεί 'οι ενάρτεροι κύκλοι έρευνα-καινοτομία-μεταφορά τεχνολογίας-χρηματοδότηση [...] οι οποίοι διαρθρώνουν έρευνα και βιομηχανία',<sup>4</sup> η παραγωγή της γνώσης είναι αδύνατο να μείνει ανεπηρέαστη. Εντούτοις, το ότι τα πανεπιστήμια θα αναγκαστούν να ανταγωνισθούν τις ιδιωτικές εταιρείες που ειδικεύονται στην πώληση 'εκπαιδευτικών' προγραμμάτων ή να ενοικιάζουν τις υπηρεσίες εταιρειών που ειδικεύονται στην 'ηλεκτρονική μάθηση' ['e-learning'], θα μπορούσε -αντίθε-

τα με τα φαινόμενα— να έχει λιγότερες επιπτώσεις από την υποχρέωση να αναζητήσουν συμβόλαια για τη χρηματοδότηση των ερευνών, να αναπτύξουν επομένως υπηρεσίες εύρεσης χρηματοδότησης [fund raising], να προσλαμβάνουν ερευνητές με συμβόλαιο και να κατευθύνουν την έρευνα στοχεύοντας τελικά στην ανάπτυξη προϊόντων· η ιστορία των επιστημών έχει επαρκώς καταδείξει ότι καμία ανακάλυψη (πέραν των τεχνικών καινοτομιών) δεν προήλθε από τη φροντίδα περί εφαρμογής. Ωστόσο, αυτή είναι η λογική που καθοδηγεί τις αναγγελθείσες μεταρρυθμίσεις για την οργάνωση της έρευνας. Όπως και για την Ανώτατη Εκπαίδευση, οι αλλαγές στον τρόπο χρηματοδότησης και λειτουργίας των ερευνητικών οργανισμών αφήνουν κάθε περιθώριο φόβων για τις επιπτώσεις μιας επιχειρηματικής λογικής (προσλήψεις ερευνητών με συμβόλαια, στενότερη συνεργασία με τις επιχειρήσεις) και πρακτικών διαχείρισης (μείωση των καθαρά επιστημονικών αξιολογήσεων σε όφελος κριτηρίων που συνδέονται με την εμπορική αξιοποίηση των αποτελεσμάτων) επί της λογικής της παραγωγής γνώσεων, πράγμα που απαιτεί εδώ και καιρό η Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

## Η άποψη της ευρωπαϊκής αυλής

Για να κατανοήσουμε βαθύτερα τη διάταξη των στοιχείων πρέπει να επιστρέψουμε στις επιταγές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου και του ΟΟΣΑ οι οποίοι, στο όνομα της παγκοσμιοποίησης, ενστερνίζονται και αναπαράγουν τις τοποθετήσεις του European Round Table [ERT].<sup>5</sup> Τόσο οι μεν όσο και οι δε βεβαιώνουν ότι η Ανώτατη Εκπαίδευση πρέπει να μεταρρυθμιστεί εκ βάθρων (και, αντίθετα από ό,τι στο παρελθόν, έχουν τα πολιτικά μέσα για να το επιτύχουν) προκειμένου να εγκαθιδρυσουν μια αποδοτική ‘αγορά’ της εκπαίδευσης. Ο Gérard de Selys<sup>6</sup> έχει καταδείξει ότι αυτή η ιδέα εμφανίζεται σε μια έκθεση του ERT ήδη από το 1989.<sup>7</sup> Οι βιομήχανοι επαναλαμβάνουν το ίδιο τροπάριο που επαναλάμβαναν οι γάλλοι εργοδότες είκοσι χρόνια νωρίτερα: ‘οι εκπαιδευτικοί έχουν ανεπαρκή αντίληψη του οικονομικού περιβάλλοντος, της οικονομικής δραστηριότητας και της έννοιας του κέρδους’. Προσθέτουν δε ότι πρέπει να εργαστούμε για την τελειοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων υπολογιστή για τη διδασκαλία εξ αποστάσεως που θα επιτρέψει την αύξηση των πωλήσεων των σχετικών μηχανημάτων (υπολογιστές, εκτυπωτές, κ.λπ.), των CD-Rom και των προγραμμάτων που θα αυξήσουν την αποδοτικότητα των πνευματικών δικαιωμάτων που κατέχουν οι εκδότες. Στην ίδια αναφορά επιμέ-

νουν στη μείωση του κόστους της εκπαίδευσης που θα επιφέρει η γενίκευση αυτών των πρακτικών (λιγότεροι εκπαιδευτικοί στην ανώτατη βαθμίδα, λιγότερα κτίρια για συντήρηση, κ.λπ.) και στην ‘προσαρμογή στις ανάγκες’ των επιχειρήσεων που θα ακολουθήσει.

Οι επιθυμίες και τα σχέδια των εργοδοτών επαναλαμβάνονται σε μια δεύτερη αναφορά, το 1990, με τίτλο *Εκπαίδευση και επιμόρφωση εξ αποστάσεως* που παραδόθηκε όπως και η προηγούμενη στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή η οποία, όπως συνέβη και με την προηγούμενη αναφορά, θα εμπνευστεί από αυτή και, κάποιες φορές, θα την αντιγράψει επί λέξει. Η συγκεκριμένη αναφορά επιμένει στην εκπαίδευση εξ αποστάσεως με υπολογιστή πράγμα που θα επιτρέψει τον σχεδιασμό των μαθημάτων κεντρικά και τη διάχυσή τους σε τοπικό επίπεδο (οικονομία κλίμακας) και, κυρίως, αναπτύσσει την ιδέα ότι ‘ο επιχειρηματικός κόσμος μπορεί να γίνει ‘χρήστης’, ‘σχεδιαστής’ και ‘έμπορος’ του περιεχομένου της διδασκαλίας: μόνος εκείνος, στην πραγματικότητα, είναι σε θέση να αυξήσει την αποδοτικότητα της πολλά υποσχόμενης αγοράς της εκπαίδευσης’.

Το 1991, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσιεύει δύο εκθέσεις, τη μία τον Μάιο και την άλλη τον Νοέμβριο, με τίτλο *Αναφορά για την ανοικτή και εξ αποστάσεως Ανώτατη Εκπαίδευση* (SEC 91, 388 τελικό) και *Μνημόνιο για την ανοικτή και εξ αποστάσεως μαθητεία* (COM 91, 388 τελικό). Σε αυτές μαθαίνουμε ότι ‘ένα ανοικτό πανεπιστήμιο είναι μια βιομηχανική επιχείρηση και η Ανώτατη Εκπαίδευση εξ αποστάσεως είναι μια νέα βιομηχανία. Αυτή η επιχείρηση οφείλει να πωλήσει τα προϊόντα της στην αγορά της εκπαίδευσης που ρυθμίζεται από τους νόμους της προσφοράς και της ζήτησης’, αλλά επίσης και ότι ‘ο ανταγωνισμός μεταξύ των παροχών, καθώς επιτρέπει τη βελτίωση των προϊόντων, θα υποχρεώσει τα πανεπιστήμια να παραμείνουν ‘ανταγωνιστικά’, ‘ανοικτά στην οικονομική πραγματικότητα’, ‘ευαίσθητα στο συγκεκριμένο’ –διότι δεν πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους τις επιθυμίες των ‘πελατών’ τους;

Το 1995, το ERT θεωρώντας χωρίς αμφιβολία ότι το ζήτημα δεν προωθείται αρκετά γρήγορα, συντάσσει μια νέα έκθεση με τίτλο *Μια ευρωπαϊκή εκπαίδευση: προς μια κοινωνία που μαθαίνει*. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στα τέλη του 1995, αναπαράγει την αναφορά του ERT με τον τίτλο *Διδασκαλία και μάθηση, προς την κοινωνία της γνώσης*<sup>8</sup> και προσκαλεί σε εκδήλωση ενδιαφέροντος για την παραγωγή εκπαιδευτικών προγραμμάτων υπολογιστή.

Το 1994, η Παγκόσμια Τράπεζα παρεμβαίνει και εκείνη με τη σειρά της

επιμένοντας στην κρίση της χρηματοδότησης της Ανώτατης Εκπαίδευσης που είναι συνέπεια μιας αύξησης του κόστους το οποίο εξαρτάται από την αύξηση του αριθμού των φοιτητών. Συμβουλεύει, λοιπόν, τη 'διαφοροποίηση' των ιδρυμάτων ανάλογα με την κοινωνική ζήτηση και τη δημιουργία ιδρυμάτων χαμηλότερου κόστους. Η αναφορά του ΟΟΣΑ του 1996 είναι ακόμη πιο ριζοσπαστική καθώς βεβαιώνει ότι η δια βίου εκπαίδευση δεν θα μπορούσε να στηριχθεί στη μόνιμη παρουσία εκπαιδευτικών και ότι θα πρέπει να αναγνωρίσουμε την ύπαρξη 'παροχής εκπαιδευτικών υπηρεσιών'. Εν ολίγοις, η εκπαίδευση που οι οικογένειες των μεσαίων και των ανώτερων τάξεων είναι διατεθειμένες να πληρώσουν είναι μια αγορά που θα μπορούσε να είναι αποδοτική εάν ορισμένες χώρες δεν επέμεναν να διατηρούν δημόσιες εκπαιδευτικές υπηρεσίες. Υπ' αυτή την οπτική πώς μπορεί κανείς να παρακάμψει τις εθνικές νομοθεσίες; Η λύση περιλαμβάνεται στο άρθρο 59 της Συνθήκης της Ρώμης και, σύντομα, στις συμφωνίες της Παγκόσμιας Οργάνωσης Εμπορίου: η διδασκαλία εξ αποστάσεως είναι μια υπηρεσία, η συνθήκη εγγυάται την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, επομένως η εκπαίδευση συνιστά αγορά. Μόνον που αυτή η φιλελευθεροποίηση της αγοράς της εκπαίδευσης δεν μπορεί να λειτουργήσει παρά μόνον εάν καταργηθούν οι εθνικές νομοθεσίες. Για να γίνει αυτό, εφευρέθηκε το πτυχίο με διδακτικές μονάδες, πρώτο στάδιο προς μια κάρτα πίστωσης των δεξιοτήτων με την οποία θα εφοδιάζεται κάθε φοιτητής. Σιγά-σιγά η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα ήθελε να αναγνωριστούν οι δεξιότητες (με τον καθένα να αξίζει έναν συγκεκριμένο αριθμό μονάδων ή μορίων), που αποκτώνται με την πρακτική (επαγγελματική, κοινωνική...)

Στις 29 Φεβρουαρίου 1996, εξάλλου, στο πλαίσιο του προγράμματος Leonardo da Vinci, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προκήρυξε διαγωνισμό προκειμένου να μελετηθεί ο τρόπος

'διασφάλισης για τον καθένα μιας αναγνώρισης των δεξιοτήτων του μέσω ενός ευέλικτου και σταθερού συστήματος απόδοσης μονάδων /μορίων γνώσης που θα επέτρεπε σε οποιονδήποτε να δει τις γνώσεις και την κατάρτισή του επικυρωμένες σε μια κάρτα προσωπικών δεξιοτήτων...'

Εξού και η ιδέα ενός ευρωπαϊκού βιογραφικού σημειώματος, μιας τράπεζας δεδομένων που θα επιτρέπει στους εργοδότες να προσλαμβάνουν, και ενός *Ευρωπάσου* [Europass] που θα επιτρέψει την καθιέρωση ενός μοναδικού ευρωπαϊκού πλαισίου για τη διαφάνεια των προσόντων και των δεξιοτήτων.

Το 1998, το 1999 και το 2000 ο ΟΟΣΑ πολλαπλασιάζει τις εκθέσεις για



την κατάσταση της έρευνας και της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Στο κείμενο *Η πανεπιστημιακή έρευνα σε μετάβαση* (1998), οι ειδικοί του ΟΟΣΑ επιμένουν στην ανάγκη δημιουργίας μιας επιθετικής διοικητικής μηχανής για την έρευνα ικανής να αποκομίζει 'συμβόλαια' με τις επιχειρήσεις και να προσαρμόζει την παρεχόμενη επιμόρφωση στην αγορά της έρευνας και ανάπτυξης. Το 1999, οι ίδιοι ειδικοί χρησιμοποιούν την έκφραση 'πανεπιστημιακή επιχειρηματικότητα' και προσκαλούν τους υπεύθυνους ερευνητικών ομάδων να 'διερευνήσουν τις αγορές', να 'διαχειριστούν τις δεξιότητές τους'. Εξάλλου τα πανεπιστήμια πρέπει να γίνουν ανταγωνιστικά για να προτείνουν στις παγκόσμιες επιχειρήσεις που απαρτίζουν την αγορά τους 'δεξιότητες' στον 'καλύτερο συσχετισμό ποιότητας-τιμής'. Το 2000, στην έκθεση με τίτλο *Διαχείριση γνώσης και η κοινωνία της μάθησης*, οι ειδικοί του ΟΟΣΑ επικρίνουν ανοικτά τα πανεπιστημιακά συστήματα: δεν είναι ιδιαίτερα ευέλικτα, είναι ελάχιστα αποτελεσματικά, προσαρμόζονται πολύ αργά στις αλλαγές, είναι σχεδόν αδρανής σε ό,τι αφορά τη μεταφορά και την πρακτική εφαρμογή των αποκτηθεισών γνώσεων. Η προέλευση της αντίστασης στις αλλαγές προέρχεται, κατά την άποψή τους, από τα συστήματα λειτουργίας των πανεπιστημίων που είναι οργανωμένα γύρω από συλλογικές διευθύνσεις, γύρω από την αναζήτηση συναίνεσης και την επιβεβαίωση συνβερσαλιστικών αξιών. Θα έπρεπε, όπως λένε, να μεταμορφωθεί η λειτουργία των πανεπιστημίων μέσω της δημιουργίας διευθυντικών ομάδων που θα εργάζονται για την εφαρμογή 'στρατηγικού σχεδιασμού' (διαχείριση στόχων) αναπτύσσοντας μια 'επιχειρηματική κουλτούρα'.

### **Εμπορευματοποίηση, διαχείριση, επαγγελματοποίηση**

Εφεξής, λοιπόν, τρεις είναι οι σημαντικοί κίνδυνοι που απειλούν την Ανώτατη Εκπαίδευση: η εμπορευματοποίηση της γνώσης, η επιχειρηματική διαχείριση και η επαγγελματοποίηση.

Οι ομάδες που επιδιώκουν να μετατρέψουν την Ανώτατη Εκπαίδευση και την έρευνα σε μια μεγάλη αγορά είναι πολλές: οι επιχειρήσεις ηλεκτρονικών υπολογιστών και τηλεφωνίας ενδιαφέρονται για την εφαρμογή των νέων τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνιών, οι εκδότες βιβλίων και προγραμμάτων υπολογιστών ενδιαφέρονται για το σύστημα των 'μορμών' (που συνδέεται με το σύστημα Licence, Master, Διδακτορικό) εκ των οποίων ορισμένα θα μπορούσαν να αποκτηθούν μέσω CD-Rom (εξού και η αναδιοργάνωση και οι συγχωνεύσεις στον τομέα αυτόν). Οι επιχειρήσεις υπηρεσιών

βλέπουν με καλό μάτι την ανάπτυξη αυτής της αγοράς την οποία η τράπεζα Merrill Lynch εκτιμά σε 2.000 δισεκατομμύρια δολάρια. Αυτή η εμπορευματοποίηση της γνώσης λειτουργεί ήδη: αρκεί να αναφέρουμε τη συμφωνία που υπάρχει ήδη μεταξύ της Microsoft και του γαλλικού υπουργείου Παιδείας, τη λειτουργία της Edufrance που ειδικεύεται στην πώληση κύκλων σπουδών και διαχείρισης προγραμμάτων, την επιθυμία του CNED [Εθνικό Κέντρο εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης] να δημιουργήσει έναν συνεταιρισμό δημοσίου συμφέροντος [Groupement d'Interet Publique] για να διοχετεύσει στην αγορά τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες, τη λειτουργία των SAIC [Υπηρεσίες βιομηχανικής και εμπορικής δραστηριότητας] μέσα στα πανεπιστήμια, την πώληση μέσω διαδικτύου επιμορφωτικών προγραμμάτων, τα 3 εκατομμύρια ευρώ που δόθηκαν από το υπουργείο για τη χρηματοδότηση επιχειρήσεων εκπαιδευτικών πολυμέσων, την υποστήριξη στις ομαδοποιήσεις οικονομικού ενδιαφέροντος που δημιουργήθηκαν από εκδότες που στοχεύουν στη μάθηση μέσω υπολογιστή... χωρίς να αναφερθούμε στην εντυπωσιακή άνοδο των διδάκτρων στην ιδιωτική Ανώτατη Εκπαίδευση η οποία αναπτύσσεται πολύ γρήγορα (το 2002 πάνω από 75.000 φοιτητές φοιτούσαν σε σχολές management).

Κατά δεύτερον, το πανεπιστήμιο είναι ιδανικά μια ουτοπία εν δράσει. Σε έναν ιεραρχικό κόσμο, το πανεπιστήμιο είναι ένα σύμπαν αιρετό: οι εκπαιδευτικοί-ερευνητές, οι φοιτητές, το τεχνικό προσωπικό εκλέγουν τους εκπροσώπους και τις διοικήσεις τους. Η καριέρα των ακαδημαϊκών οργανώνεται από οργανισμούς όπου οι εκλεγμένοι συνιστούν πλειοψηφία. Εξάλλου η ιδιότητα του δημοσίου υπαλλήλου και η αναγνώριση –νομικά κατοχυρωμένη– της ελευθερίας της σκέψης επιτρέπουν την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης.

Όλα όσα συμβαίνουν υποδηλώνουν ότι αυτή η ουτοπία είναι σήμερα αφόρητη. Όλα τα προεξαγγελθέντα μέτρα έχουν στόχο να τη μειώσουν. Ο ΟΟΣΑ εξέδωσε μια έκθεση, που αναπαράχθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η οποία βεβαιώνει ότι η έλλειψη 'ευελιξίας' των πανεπιστημιακών συστημάτων, η βραδύτητά τους 'να προσαρμοστούν στις αλλαγές', η 'αδράνεια τους' στο να θέσουν σε πρακτική εφαρμογή τη γνώση, οφείλονται σε μια ιδιαίτερα συλλογική διοίκηση η οποία οργανώνεται γύρω από τη συναίνεση και την επιβεβαίωση των συνβερσαλιστικών αξιών. Η έκθεση προτείνει την αλλαγή όλων αυτών με τη δημιουργία 'διευθυντικών ομάδων' που θα εργάζονται βάσει 'στρατηγικών πλάνων' (η διαχείριση στόχων των επιχειρήσεων), αναπτύσσοντας 'μια επιχειρηματική κουλτούρα'. Συγκεκριμένα αυτό σημαίνει ενίσχυση της εξουσίας των πρυτάνεων των πανεπιστημίων, συμμε-

τοχή αντιπροσώπων των επιχειρήσεων στις 'επιτροπές στρατηγικού προσανατολισμού', πρόσληψη προσωπικού με συμβάσεις ορισμένου χρόνου για την πραγματοποίηση συγκεκριμένου προγράμματος. Καθώς η Ανώτατη Εκπαίδευση πάσχει από έλλειψη χρηματοδότησης, ο ιδιωτικός τομέας προσκαλείται με διάφορα μέτρα να επενδύσει σε αυτή με αντάλλαγμα τον έλεγχο των προσανατολισμών της επιμόρφωσης και της έρευνας και την κατοχύρωση των ευρεσιτεχνιών

Τέλος, το να θεωρεί κανείς ότι αρκεί η προσέγγιση της εκπαίδευσης στις 'ανάγκες των επιχειρήσεων' για την επίλυση των προβλημάτων της ανεργίας και της προσαρμογής στην εργασία είναι μια τεχνικιστική ψευδαίσθηση και μια ιδεολογική απάτη. Μια ψευδαίσθηση σε έναν κόσμο όπου η οικονομία εξαρτάται από την υπερβάλλουσα προσφυγή σε χρηματιστηριακά κεφάλαια και στον δανεισμό, που ο καπιταλισμός καταστρέφει ασταμάτητα τις παλαιές πηγές κέρδους για να κατακτήσει νέες, όπου οι τεχνολογίες μεταμορφώνονται γοργά, όπου οι τρόποι οργάνωσης της εργασίας μεταβάλλονται ασταμάτητα για να διατηρήσουν την κυριαρχία τους επί των μισθωτών. Μόνον μια γενική εκπαίδευση υψηλού επιπέδου μπορεί πραγματικά να εξοπλίσει τους μισθωτούς έναντι της μη προβλεψιμότητας της αγοράς. Η επαγγελματισμοποίηση έχει και έναν ιδεολογικό στόχο: να υποτάξει 'το πνεύμα' της επιμόρφωσης στις επιθυμίες των κυρίαρχων κοινωνικών ομάδων και να διατηρήσει τη σημερινή κατάσταση των κοινωνικών δομών. Με τη συγκεκριμένη επαγγελματισμοποίηση, αυτή που απειλείται είναι η ουνιβερσαλιστική και απελευθερωτική διάσταση της γνώσης. Τέλος, η επαγγελματισμοποίηση αποδομεί εκ των έσω το πανεπιστημιακό σύστημα: τα επαγγελματικά πτυχία στηρίζονται σε ένα 'σύνολο όρων' που καθορίζεται με τους εργοδότες, διευκολύνουν τη μαζική έλευση στην εκπαίδευση συμβασιούχων και συμβασιούχων έργου που εξάλλου είναι μισθωτοί των επιχειρήσεων (44% των εκπαιδευτικών του πανεπιστημίου Paris-Dauphine, τα 2/3 του πανεπιστημίου του Εντγ είναι στελέχη μισθωτά από επιχειρήσεις ή σύμβουλοι). Το ίδιο πρόβλημα αφορά και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ιδιαίτερα για τα επαγγελματικά λύκεια που κατέχουν βασική θέση στην επιμόρφωση μεγάλου αριθμού μαθητών που προέρχονται από τα λαϊκά στρώματα. Οι στόχοι, που έχουν σκοπό τη διευκόλυνση της γεωγραφικής κινητικότητας των μισθωτών στην Ευρώπη και την προσέγγιση των εθνικών διαδικασιών επιμόρφωσης, θα ήταν πραγματικά αξιόπαινοι εάν δεν υπέκρυβαν την επιθυμία απάλειψης των βεβαιωμένων μέσω ενός διπλώματος προσόντων που υπολογίζονται στις συλλογικές συμβάσεις, σε

όφελος των δεξιοτήτων που ορίζονται από τις επιχειρήσεις και, με αυτό, την κατάργηση του ελέγχου στην πρόοδο της απόκτησης γνώσης.

## Μεταρρύθμιση της έρευνας

Ούτε οι μεταβολές του *σύμπαντος της έρευνας* αποφεύγουν τη γενική φιλοσοφία των εκσυγχρονιστικών μεταρρυθμίσεων.

Τον Νοέμβριο του 2003, ο Επίτροπος της Ε.Ε. για την Έρευνα, Philippe Busquin, καλούσε για επιτάχυνση της εγκαθίδρυσης της 'οικονομίας της γνώσης' τον Μάρτιο του 2004, μετά από πολλές άλλες παρεμβάσεις, η υπεύθυνα υπουργός για την Έρευνα στη Γαλλία, Claudie Haignere, διαβεβαίωνε για τη βούλησή της να εγκαθιδρύσει, βάσει των συστάσεων του ΟΟΣΑ και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, μια νέα οργάνωση της έρευνας 'βασισμένη στο μοντέλο της National Science Foundation', καθιερώνοντας 'την υποδοχή με συμβόλαια' συγκεκριμένης διάρκειας των νέων ερευνητών, δικαιολογώντας την κινητικότητα των ερευνητών ανά ομάδες γύρω από το ίδιο πρόγραμμα, αναβαθμίζοντας τέλος την 'αξιολόγηση'. Σε αυτή την προοπτική, πραγματοποιήθηκαν συσκέψεις από επιτροπές για τον καθορισμό των κριτηρίων της αξιολόγησης που δεν θα περιορίζονται απλώς στις επιστημονικές δημοσιεύσεις αλλά θα συνυπολογίζουν 'το επιχειρηματικό πνεύμα' (κατοχύρωση ευρεσιτεχνιών, μεταφορά τεχνολογίας, συμβόλαια με εταιρείες, κ.λπ.). Καθιερώθηκαν μέτρα προμόδοσης βάσει της 'αξίας' σε ορισμένα ινστιτούτα μεταξύ των οποίων και το INRIA [Εθνικό Ινστιτούτο Έρευνας στην Πληροφορική και στην Τηλεματική]. Τέλος, ο γενικός διευθυντής του CNRS [Εθνικό Κέντρο Επιστημονικής Έρευνας] (ο οποίος, εξάλλου, προέρχεται από το INRIA) βεβαίωνε τον Μάρτιο του 2004 το ενδιαφέρον του για την 'αποδέσμευση' της έρευνας, προκειμένου να την 'επανενεργοποιήσει', να διευκολύνει τις 'μεταφορές' μεταξύ ιδιωτικής και κρατικής έρευνας δημιουργώντας ειδικευμένους 'πόλους'.

Και εδώ, οι εκθέσεις, οι αναφορές και οι προσανατολισμοί πολλαπλασιάζονται, μάρτυρες της βαρύτητας των διακυβευμάτων.

Έτσι, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει τη δική της στρατηγική ανάπτυξης μιας κεντρικής έρευνας σε μια 'οικονομία της γνώσης' στη Γαλλία η κυβέρνηση, αφού περιόρισε τις πιστώσεις της έρευνας, δραστηριοποιείται σήμερα στη χρηματοδότηση προγραμμάτων στα οποία στοχεύουν τα ιδρύματα: το MEDEF [Κίνηση των γαλλικών επιχειρήσεων] επέλεξε την αποκέντρωση για να επιτρέψει τη μεταφορά τεχνολογιών και αγωνίζεται για την 'αύξηση της

αυτονομίας των πανεπιστημίων προκειμένου να τους επιτραπεί μεγαλύτερη ελευθερία προσλήψεων, διαπραγμάτευσης συμβολαίων, ανάπτυξης συνεργασιών' (29 Μαρτίου 2004)· η σύνοδος των πρυτάνεων των πανεπιστημίων με τη δήλωση του Bordeaux (Μάιος 2004) υπερασπίζεται και εκείνη έναν ορισμό της έρευνας αποκεντρωμένης σε μεγάλο βαθμό, όπως και οι διευθυντές του CNRS και του INSERM [Εθνικό Ινστιτούτο Υγείας και Ιατρικής Έρευνας] και ο υπουργός Γεωργίας ο οποίος, ήδη από τις 17 Μαΐου 2004, δημιούργησε οκτώ πόλους για την έρευνα και την ανώτατη γεωργική εκπαίδευση· το Nerf ['Νέα δυναμική στην έρευνα'], που ήδη προαναφέρθηκε, εκθειάζει τη δημιουργία ιδιαίτερας επιλεκτικών 'πόλων υπεροχής'· άλλοι, κυρίως μάλιστα παλαιότεροι διευθυντές του CNRS, επιμένουν στην ανάγκη να καθιερωθούν 'ιδιαίτερα αυστηρές διαδικασίες αξιολόγησης' και να δημιουργηθεί ένας 'φορέας εκσυγχρονισμού του πανεπιστημίου'· βιομήχανοι, όπως ο Jean-Francois Deherq, πρόεδρος της Εθνικής Ένωσης της Εθνικής Έρευνα και διευθύνων σύμβουλος της φαρμακευτικής εταιρείας Sanofi-Aventis, ζητούν να 'αλλάξει μοντέλο' η δημόσια έρευνα, να συγκλίνει σε 'ισχυρά σημεία' που θα καθορίζονται από μια επιτροπή ειδικών και κάθε εργαστήριο να μάθει να διαχειρίζεται τον προϋπολογισμό του (συμπεριλαμβανομένης και της μισθοδοσίας)· άλλοι, πάλι, όπως τα συνδικάτα των εργοδοτών του τομέα της ηλεκτρονικής, θέλουν η έρευνα να επικεντρώνεται στα προβλήματα που θεωρούν εκείνοι πρωτεύοντα.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή συντάσσει επίσης συστάσεις για την καριέρα των ερευνητών: στο κέντρο βρίσκεται η κινητικότητα των ερευνητών (με τη δημιουργία ενός δικτυακού τόπου αφιερωμένου στην κινητικότητα των ερευνητών και την εγκαθίδρυση ενός ευρωπαϊκού δικτύου των κέντρων κινητικότητας) που προωθεί τη βελτιστοποίηση των ανθρωπίνων πόρων. Σε αυτή την έκθεση, οι ερευνητές ορίζονται ως 'ειδικοί που εργάζονται για τη σύλληψη ή τη δημιουργία γνώσεων, προϊόντων, διαδικασιών – νέων μεθόδων και συστημάτων και στη διαχείριση των σχετικών προγραμμάτων'.<sup>9</sup> Αυτός ο ορισμός –πολύ ευρύς καθώς περιλαμβάνει τη βασική έρευνα, την εφαρμοσμένη έρευνα, τη μεταφορά γνώσεων, την τεχνολογική καινοτομία, τις συμβουλευτικές δραστηριότητες στη στρατηγική και στη διαχείριση– εμπλέκει επίσης διαχειριστικές δραστηριότητες και οδηγεί την Επιτροπή στο να προσδιορίσει τέσσερις 'ισοδύναμους' τύπους ερευνητικής δραστηριότητας: τα πανεπιστήμια, τους ερευνητικούς οργανισμούς δημόσιους ή ιδιωτικούς, τις μεγάλες βιομηχανίες και τις επιχειρήσεις [PME ή TPE] έντονου τεχνολογικού προσανατολισμού. Η διαχείριση των γνώσεων, η διαχείριση των πνευματικών

δικαιωμάτων, η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων, η επιστημονική δημοσιογραφία, η βασική και η εφαρμοσμένη έρευνα θεωρούνται ισοδύναμα: όλες αυτές οι δραστηριότητες 'θα πρέπει να αντιμετωπίζονται και να εκτιμώνται εξίσου' με εκείνες του ερευνητή.

Ενισχυμένη με τέτοιες αξιωματικές προτάσεις, η αναφορά μπορεί να διεκδικήσει την καθιέρωση 'συνεργασιών' και 'γεφυρών' μεταξύ των πανεπιστημίων και των επιχειρήσεων, εκφράζοντας ταυτοχρόνως τη λύπη της διότι 'παρά την αύξηση των κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών πιέσεων για να δικαιολογηθεί το πρακτικό ενδιαφέρον των ερευνητικών δραστηριοτήτων που πραγματοποιούν τα πανεπιστήμια', 'η έννοια της ακαδημαϊκής ελευθερίας που οι ερευνητές επιθυμούν να διατηρήσουν' είναι 'έναν από τους λόγους που δυσχεραίνουν τις μεταφορές από τον έναν τομέα στον άλλο'. Ενώπιον της αντίστασης των ερευνητών, το 2004, η οποία υποστηρίχθηκε από μεγάλο μέρος του πληθυσμού που συνυπέγραψε την έκκληση της κίνησης 'Να σώσουμε την έρευνα', η γαλλική κυβέρνηση αναζητεί τρόπο να κερδίσει χρόνο. Η υποχώρηση (τον Ιανουάριο του 2005) παραμένει μερική, κατά βάθος τίποτε δεν παραχωρήθηκε, όπως μαρτυρούν η δημιουργία ενός Εθνικού Φορέα Έρευνας προσανατολισμένου εξ ολοκλήρου προς την καινοτομία περισσότερο παρά προς τη βασική έρευνα, η εγκαθίδρυση της διαχείρισης, η δημιουργία των πόλων ανταγωνιστικότητας που στηρίζονται στις συνεργασίες του δημόσιου με τον ιδιωτικό τομέα και, τέλος, η συγκράτηση στην αποδέσμευση πόρων και των θέσεων που έχουν εκχωρηθεί στους διαμαρτυρούμενους ερευνητές.

Όλες οι μεταρρυθμίσεις, είτε πρόκειται για εκείνη της Ανώτατης Εκπαίδευσης είτε για εκείνη της έρευνας, απειλούν τις δομές οι οποίες δεν μπορούν να επιτύχουν τους στόχους τους παρά μόνον εάν στηρίζονται σε ένα μη ιεραρχικό πνεύμα, σε συστήματα οργάνωσης των 'πειθαρχιών', σε μια ελευθερία οργάνωσης του χρόνου (σχόλη) αντίθετα από τις νόρμες και τους τρόπους δράσης των επιχειρήσεων.

## **Οι κοινωνικές ιδιαιτερότητες των πανεπιστημιακών συστημάτων**

Πράγματι, για να μπορεί να υπάρξει παραγωγή γνώσης, πρέπει να επωφελείται κανείς κοινωνικών συνθηκών που επιτρέπουν την αποστασιοποίηση από τους περιορισμούς των οικονομικών και κοινωνικών αναγκαιοτήτων. Σε αυτή τη βάση αναπτύχθηκαν αυτόνομα πανεπιστήμια με το δικό τους σύστημα προσλήψεων, εκπαίδευσης και αξιολόγησης, απωθώντας 'στον κατώτερο

κόσμο της οικονομίας την οικονομική διάσταση των καθαρά συμβολικών πράξεων και σχέσεων παραγωγής'.<sup>10</sup> Τα συστήματα αυτά, όλο και περισσότερο ικανά να αρνούνται την άμεση ανταπόκριση στις απαιτήσεις της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας, αναγκάστηκαν, ταυτόχρονα, να αναπτύξουν τους κανόνες και τις κανονικότητες των μικροκόσμων που διοικούνται από μια κοινωνική λογική ευνοϊκή στη συστηματοποίηση και στην ορθολογικοποίηση και να προωθήσουν διαφορετικές μορφές ορθολογισμού και συνιβερσαλισμού. Αυτή η κατάσταση, ωστόσο, παραμένει πάντοτε εύθραυστη: η αυτονομία της έρευνας δεν έχει κατακτηθεί δια παντός. Αποτέλεσμα κατακτήσεων που πραγματοποιήθηκαν σε απολύτως συγκεκριμένες ιστορικές καταστάσεις, απειλείται αδιάκοπα καθώς εξαρτάται από τη θεσμοποίηση της έρευνας σε ειδικευμένους οργανισμούς και, ιδιαίτερα, στο πανεπιστήμιο, δηλαδή από την εγκαθίδρυση ευνοϊκών συνθηκών για την παραγωγή της γνώσης. Όσο σαφές είναι ότι μια μείωση των επενδύσεων στο πανεπιστήμιο και στα ερευνητικά κέντρα μπορεί να δυσχεράνει την παραγωγή της γνώσης, είναι πολύ λιγότερο σαφές –εσφαλμένα– ότι μια άμετρη αναδιοργάνωση των καθηκόντων εργασίας μπορεί να έχει τις ίδιες αρνητικές επιπτώσεις. Η αυτονομία αυτή εξαρτάται επίσης από τους κοινωνικούς 'μηχανισμούς' που κατασκεύασαν προοδευτικά οι παραγωγοί γνώσης για να προστατεύσουν τη θέση τους από ποικίλες παρεμβάσεις: οργάνωση σε πειθαρχίες, επαγγελματική υπόσταση, τρόποι εσωτερικής ρύθμισης· η επιβολή μιας λογικής διαχείρισης βάση ιδιωτικοοικονομικών κριτηρίων στο πανεπιστήμιο οδηγεί, επομένως, στην επίθεση εναντίον αυτών των συστημάτων προστασίας. Τέλος η αυτονομία εξαρτάται από την αναπαραγωγή της ομάδας των εκπαιδευτικών-ερευνητών· κατά συνέπεια, το να θέλει κανείς να οδηγήσει το πανεπιστήμιο προς μια προσαρμογή στις ανάγκες των επιχειρήσεων ενέχει τον κίνδυνο να επηρεάσει, μεσοπρόθεσμα την ικανότητα παραγωγής ερευνητών. Γνωρίζοντας ότι η ικανότητα των επιστημών να επιλύουν όλο και δυσκολότερα προβλήματα είναι συνδεδεμένη με την άνοδο του 'επιπέδου εισόδου' το οποίο με τη σειρά του συνδέεται με την ικανότητα, το ενσωματωμένο επιστημονικό κεφάλαιο και την 'πίστη στα διακυβεύματα και στο ίδιο το παιχνίδι', οι μεταρρυθμίσεις της Ανώτατης Εκπαίδευσης και της οργάνωσης της έρευνας μετατρέποντας σε θέσεις με συμβόλαιο τις ήδη λιγοστές και άσχημα αμειβόμενες θέσεις έχουν κάθε πιθανότητα να υποσκάψουν μία από τις συστατικές διαστάσεις της αυτονομίας. Εν ολίγοις, όλα συμβαίνουν ως εάν οι προβλεπόμενες εν ονόματι μιας υποτιθέμενης υπεράσπισης της έρευνας και της Ανώτατης Εκπαίδευσης μεταρρυθμίσεις θα κατέληγαν παραδόξως, καθιστώ-

ντας πιθανότερο να εισακουστούν οι εξωτερικές απαιτήσεις, να απειλήσουν την παραγωγή της γνώσης: μπορούν να καταργήσουν την απαίτηση της ανιδιοτελούς αυστηρότητας που κυριαρχεί εκεί και η οποία δεν συνάδει με τους απαραίτητους συμβιβασμούς που απαιτούν πάντοτε η πολιτική και οικονομική εξουσία. Η αλλαγή των κριτηρίων αξιολόγησης, όπως επιθυμεί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, προκειμένου να εκχωρηθεί σημαντικότερη θέση στην αναζήτηση συμβολαίων ή στην οικονομική αξιοποίηση των αποτελεσμάτων, δεν είναι μια διαδικασία χωρίς συνέπειες εφόσον επηρεάζει 'την ανιδιοτελή αφοσίωση στην πρόοδο της γνώσης'.<sup>11</sup>

Για να το πούμε και διαφορετικά, όλα συμβαίνουν ως εάν σε μια ιστορική κατάσταση όπου το οικονομικό πεδίο επιδιώκει να επιβάλει τις αρχές του ως καθολικές, η θέση των διανοούμενων, οι δημοκρατικές τους οργανώσεις, ο τρόπος σκέψης τους, ο ίδιος ο τρόπος δράσης τους εμφανίζονται ως απροσάρμοστοι, αρχαϊκοί και επικίνδυνοι για την κοινωνική ευταξία. Σε αυτές τις συνθήκες κατανοεί κανείς ότι οι φορείς που κυριαρχούν στο οικονομικό πεδίο, οι φορείς του πολιτικού πεδίου και οι φορείς του πεδίου των μέσων ενημέρωσης που είναι συνδεδεμένοι μαζί τους, έχουν συνασπιστεί για να μεταβάλουν τη θέση του πανεπιστημιακού ερευνητή: καθώς δεν μπορούν να μετάσχουν στις επιστημονικές συζητήσεις που τους υπερβαίνουν, τους απομένει η εξουσία να ελέγξουν τις δυνατότητες οργάνωσης τέτοιων συζητήσεων.

Έτσι, όμως, θίγουν την παραγωγή της γνώσης. Η ανάλυση της διαδικασίας της επιστημονικής παραγωγής έχει δείξει ότι

‘το γεγονός ότι οι παραγωγοί δεν έχουν ως πελάτες παρά τους ανταγωνιστές τους τόσο τους πλέον αυστηρούς όσο και τους πλέον ακμαίους, τους ικανότερους και τους πιο επικριτικούς, επομένως τους περισσότερο *επιρρεπείς* και τους περισσότερο *ικανούς* να δώσουν στην κριτική τους όλη της την ισχύ, είναι [...] το *αρχιμήδειο σημείο* [point archimedien] στο οποίο μπορεί κανείς να στηριχθεί για να ερμηνεύσει επιστημονικά την επιστημονική λογική [...] Η εσωστρέφεια του αυτόνομου πεδίου αποτελεί την ιστορική αρχή της γέννησης του ορθού λόγου και της άσκησης της κανονικότητάς του’.<sup>12</sup>

το να αμφισβητεί κανείς αυτή την ‘εσωστρέφεια’, να διευκολύνει την εισδοχή εξωτερικών κριτηρίων κρίσης διαφορετικών από εκείνα των ομότιμων, είναι να θέτει σε αμφισβήτηση τα ίδια τα θεμέλια του επιστημονικού πεδίου.

Εν ολίγοις, δεν θα καταλάβαινε κανείς και πολλά πράγματα από την εμφάνιση όλων αυτών των μεταρρυθμίσεων εάν, πέραν των τοποθετήσεων



και των πολιτικών συγκρούσεων, δεν διέκρινε τις δράσεις κοινωνικές δυνάμεις.

### Οι δράσεις κοινωνικές δυνάμεις

Πράγματι, δεν μπορεί κανείς να καταλάβει αυτές τις αλλαγές χωρίς να δει τις έντονες μεταμορφώσεις του οικονομικού σύμπαντος που τις απαιτούν. Στην καρδιά της αμερικανικής οικονομίας καταρχάς, αναπτύχθηκε η ιδέα ότι μια επιχείρηση μπορεί να απομειωθεί στον ισολογισμό της και ότι η κύρια λειτουργία της είναι να διασφαλίσει μια ροή εισοδήματος στους μετόχους-ιδιοκτήτες της. Όλα πρέπει να υποτάσσονται σε αυτή την αναζήτηση της μετοχικής αξίας. Αυτή η απαίτηση βρήκε έκφραση σε έναν νεοφιλελεύθερο λόγο του οποίου η Παγκόσμια Τράπεζα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου είναι οι κύριοι φορείς. 'Το σημαντικό', δηλώνει μια αναφορά της Παγκόσμιας Τράπεζας το 1995,

‘είναι να αυξηθεί η ευελιξία της εργασίας –ακόμη και εάν αυτός ο όρος έχει αποκτήσει κακή φήμη καθώς θεωρείται ένας ευφημισμός συνώνυμος της μείωσης μισθών και των απολύσεων. Σε όλες τις περιοχές του κόσμου οι σημαντικότερες μεταρρυθμίσεις απαιτούν την άρση των περιορισμών που βαρύνουν την κινητικότητα της εργασίας, την ευελιξία των αμοιβών καθώς και την κατάργηση στα συμβόλαια εργασίας κάθε αναφοράς στις κοινωνικές παροχές’.

Καταλαβαίνει κανείς ότι εφεξής πρέπει να μεταμορφώσουμε την Ανώτατη Εκπαίδευση και την έρευνα για να τις κάνουμε πιο ευέλικτες και περισσότερο προσαρμοστικές στις ανάγκες των επιχειρήσεων.

Η κυριαρχία των Βορειοαμερικανών και η εξιδανίκευση της λειτουργίας και της οργάνωσης της έρευνας στις ΗΠΑ δεν είναι αμέτοχες σε αυτές τις μεταρρυθμίσεις. Οι ΗΠΑ γνώρισαν δύο φάσεις μεταμόρφωσης. Η μία, στις αρχές του 20ου αιώνα συνόδευσε την ανάπτυξη της βιομηχανίας: συγκέντρωση των μέσων της πνευματικής παραγωγής, συγκέντρωση και γραφειοκρατικοποίηση της διαχείρισης, διοικητικός έλεγχος, εγκαθίδρυση μιας αγοράς ανταγωνιστικών θεσμών, παρέμβαση των εκπροσώπων του κεφαλαίου στον προσανατολισμό των πανεπιστημίων και των ερευνητικών κέντρων... η άλλη, στα τέλη του 20ου αιώνα, γύρω στο 1980, ακολουθεί την ανάληψη της εξουσίας από τους χρηματιστές και επιδιώκει να υποκινήσει μια έρευνα χρήσιμη στην οικονομία με φορολογικά μέτρα που ωθούν τις επιχειρήσεις να χρηματοδοτήσουν πανεπιστημιακά εργαστήρια και με χρηματοοικονομικά μέτρα

για να κινητοποιήσουν τα πανεπιστήμια να ‘καταστήσουν αποδοτικές’ τις έρευνές τους. Αυτή η μεταρρύθμιση κατόρθωσε να απορροφήσει σημαντικά ποσά προς την έρευνα και κυρίως προς την ανάπτυξη ενός τομέα ‘καινοτομών’ ιδιαίτερα δραστήριου. Εφεξής η ευρωπαϊκή έρευνα δεν μπορούσε παρά να φαίνεται ‘γραφειοκρατικοποιημένη’, ‘αναδιπλωμένη στον εαυτό της’, ‘ακίνητη’, ‘έξαντλημένη’, ‘αρνούμενη να διακινδυνεύσει’ ‘το άνοιγμα’, ‘την καινοτομία’ διότι είναι προστατευμένη από τη δημοσιούπαλληλική της ιδιότητα. Με λίγα λόγια, για να κάνουμε την ευρωπαϊκή έρευνα ανταγωνιστική προς τη βορειοαμερικανική πρέπει να επιδοθούμε όσο το δυνατόν γρηγορότερα στην ‘απορρύθμισή’ της.

Η ανάπτυξη όμως μιας νεοφιλελεύθερης οικονομίας γύρω από την υπερβάλλουσα καταφυγή σε χρηματιστηριακά κεφάλαια και στον δανεισμό δεν θα επαρκούσε να εξηγήσει τις δυνάμεις που ωθούν στη μεταμόρφωση της Ανώτατης Εκπαίδευσης εάν δεν διέκρινε κανείς ότι η γενίκευση του τρόπου κοινωνικής παραγωγής με εκπαιδευτική συνισταμένη είχε μεταβάλει τις δυνατότητες των διάφορων κυρίαρχων κοινωνικών ομάδων να επωφεληθούν. Οι οικογένειες που είναι προικισμένες περισσότερο με οικονομικό παρά με πολιτισμικό κεφάλαιο (μεγάλοι έμποροι, βιομήχανοι, σύμβουλοι επιχειρήσεων...) είδαν να επηρεάζονται οι ευκαιρίες επιτυχίας των απογόνων τους. Τα τεκταινόμενα μοιάζουν με απόπειρα δικής τους αντίδρασης: σαν να είχαν θελήσει να ιδρύσουν σχολές διαχείρισης (στις οποίες θα σύχναζαν κυρίως τα παιδιά τους) και τρόπους σκέψης και να κάνουν τους τρόπους σκέψης που κυριαρχούν σε αυτές τις σχολές το μοντέλο βάσει του οποίου θα μπορούσε να μεταρρυθμιστεί η Ανώτατη Εκπαίδευση.

Και πράγματι, παραδόξως, η εντατικοποίηση του σχολικού ανταγωνισμού κατέληξε σε μια ενίσχυση του βάρους του οικονομικού κεφαλαίου στον καθορισμό των στρατηγικών συγκέντρωσης ενός πολιτισμικού κεφαλαίου (εξού και η αύξηση των διδάκτρων στα πανεπιστήμια της Αγγλίας, της Γερμανίας...), σε μια επιδείνωση της κοινωνικής απόδοσης του καθαρού πολιτισμικού κεφαλαίου και, κυρίως, σε μια μετατροπή της σύνθεσής του: η πολυμάθεια, η δυνατότητα αφαιρέσεως, η έννοια της εγγράμματης ή επιστημονικής ρητορικής... παραχωρούν τη θέση τους σε νέες δεξιότητες (ξένες γλώσσες, πρακτικές επιχειρηματικές γνώσεις, marketing, εμπορικές τεχνικές...).

Σε αυτά πρέπει να προσθέσουμε τις δυνάμεις των επιχειρήσεων εικονωνίας που έχουν κάθε συμφέρον να χρησιμοποιούν τα προϊόντα τους οι πανεπιστημιακοί, οι ερευνητές και οι φοιτητές –πράγμα στο οποίο δεν αποδίδουμε τη δέουσα προσοχή-, τις δυνάμεις των ειδικών στις ‘κοινωνικές

τεχνολογίες' (συμβούλους, ειδικούς του οικονομικού ελέγχου, οργανωτές...). Οι παραδοσιακές τεχνικές κυριαρχίας (που τόσο καλά συστηματοποίησε ο Machiaveli) –διαίρει για να βασιλεύσεις, το καρότο και το μαστίγιο, το σιδερένιο χέρι σε βελούδινο γάντι, κ.λπ., αναδιοργανώνονται σήμερα από τις ανθρωπιστικές και τις κοινωνικές επιστήμες. Οι εταιρείες μελετών και συμβούλων μπόρεσαν να δημιουργήσουν μια αγορά για να συμβουλευούν τους ιθύνοντες. Σχολές management που διδάσκουν αυτές τις τεχνολογίες. Όλοι σκοπεύουν να καταλάβουν μια βασική θέση στα συστήματα επιβολής αυτού του οράματος διαχείρισης βάσει ιδιωτικοοικονομικού μοντέλου.

Το να θεωρήσουμε, όμως, ότι όλα αυτά προέρχονται έξωθεν, ακόμη και όταν οι δυνάμεις που απελευθερώθηκαν ωθούν προς τη μετατροπή του πανεπιστημίου, θα ήταν ψευδαίσθηση εάν δεν διακρίναμε ότι συναντούν τις τοποθετήσεις δύο τουλάχιστον ομάδων δραστών στο εσωτερικό του ίδιου του πανεπιστημίου: από τη μία πλευρά είναι οι ειδικοί, οι σύμβουλοι, οι πρυτάνεις πανεπιστημίων, οι διευθυντές σχολών Ανώτατης Εκπαίδευσης... που έχουν γίνει όλο και πιο τεχνοκράτες αφοσιωμένοι στα αξιώματά τους, ενδιαφέρονται για το κύρος τους, είναι ευαίσθητοι στα πλεονεκτήματα του νέου τρόπου ζωής τους, οι οποίοι θα έβλεπαν με καλό μάτι τις μεταρρυθμίσεις που θα διασφάλιζαν μια συνέχεια και μια μεγέθυνση της εξουσίας τους: από την άλλη πλευρά, οι πολυάριθμοι διδάκτορες των πανεπιστημίων που λόγω έλλειψης θέσεων έχουν γίνει επισφαλείς μόνιμοι της έρευνας, εναλλάσσοντας δημόσια συμβόλαια έργου και ιδιωτικές αποστολές, οι οποίοι –έχοντας συνηθίσει ότι πρέπει να εκπίπτουν των απαιτήσεών τους για να ικανοποιήσουν τον εντολοδόχο τους και ίσως έτσι αποκτήσουν την ανανέωση της σύμβασής τους– έχουν κάθε διάθεση να ενταχθούν σε ένα σύστημα θεσμοποίησης των συμβάσεων.

## Για μια κινητοποίηση των ερευνητών και των πανεπιστημιακών

Μόνον μια κινητοποίηση των ερευνητών και των πανεπιστημιακών μπορεί να αντιμετωπίσει αυτούς τους νέους προσανατολισμούς για να διεκδικήσει καταρχάς από τα κράτη τη μαζική χρηματοδότηση των πανεπιστημίων που πάσχουν από έλλειψη προσωπικού και υποδομής. Στην πραγματικότητα, μόνον το κράτος εγγυώμενο τη μονιμότητα στις προσλήψεις των πανεπιστημιακών, ερευνητών και την ανεξαρτησία των πανεπιστημίων έναντι όλων αυτών των αποπειρών υποταγής τους (ακόμη και έναντι εκείνων του ίδιου του κράτους), μπορεί να προστατεύσει την ελευθερία σκέψης που είναι απα-

ραϊτήτη στην παραγωγή και στη διάχυση των συνιβερσαλιστικών γνώσεων, αυτόνομων και χειραφετικών. Αυτό όμως δεν θα επαρκούσε εάν τα μέσα αυτής της αυτονομίας δεν ενισχύονταν από ένα εκλεγμένο 'κοινοβούλιο των πανεπιστημίων' που θα ήταν επιφορτισμένο με τη σύνθεση των αναγκών των πανεπιστημίων και των ερευνητικών κέντρων από τη μία πλευρά και από μία αύξηση των μέσων που εκχωρούνται στη λειτουργία των επιστημών από την άλλη (δημιουργία επιστημονικών περιοδικών, μέσα για συνέδρια και σεμινάρια, κ.λπ.). Αυτή η κινητοποίηση δεν μπορεί παρά να αρνηθεί κάθε 'αποκεντρωμένη καθοδήγηση' των πανεπιστημίων: άρνηση της πρόσληψης ενός τοπικού σώματος εκπαιδευτικών, άρνηση της αποκέντρωσης των πτυχίων, άρνηση της επαγγελματοποιημένης εκπαίδευσης που δεν θα περιλάμβαναν στο πρόγραμμά τους μια συνεπή γενική εκπαίδευση. Τέλος, πρέπει να πούμε ότι καθώς η επιστήμη είναι συλλογικό έργο δεν μπορεί να υπάρχει οικειοποίηση των ανακαλύψεων και εάν υπάρχει κατοχύρωση ευρεσιτεχνιών ένα μη αμελητέο μέρος των εσόδων θα έπρεπε να επιστρέφει στο πανεπιστήμιο και να αφιερώνεται στην ανάπτυξη ινστιτούτων γνώσης σε λιγότερο αναπτυγμένες χώρες.

Ας ειπωθεί ότι πρέπει να επιδοθούμε σε αμυντικούς αγώνες για να διασφαλίσουμε όλα τα πανεπιστημιακά κεκτημένα και σε επιθετικούς αγώνες για να αυξήσουμε ακόμη περισσότερο την αυτονομία της παραγωγής και της διάχυσης της γνώσης. Υπ' αυτές τις συνθήκες θα μπορούσε κανείς να αποφύγει την εγκαθίδρυση συστημάτων που θα επέφεραν αναπόφευκτα μια υπεξαίρεση της 'μη αποδοτικής' θεματικής, την εμφάνιση μη επιστημονικών συγκρούσεων για την απόκτηση συμβολαίων, τα πολλαπλά εμπόδια στην κυκλοφορία της πληροφορίας και, τελικά, τα κενά γνώσης και μια μείωση του επίπεδου κριτικών απαιτήσεων που θα επέφεραν μια αναπόφευκτη υποχώρηση της γνώσης.

Μετάφραση από τα γαλλικά:

Τίνα Πλυτά

## Σημειώσεις

\* Ο Christian de Montlibert δημοσίευσε πρόσφατα, σχετικά με το θέμα που πραγματεύεται σε αυτό το άρθρο του, το βιβλίο *Savoir à vendre. L'enseignement supérieur et la recherche en danger*, Παρίσι: Raisons d'agir 2004. Στα ελληνικά κυκλοφορεί το βιβλίο του *Εισαγωγή στην κοινωνιολογική συλλογιστική*, εισαγωγή Ν. Παναγιωτόπουλος, μετάφραση Κ. Διαμαντάκου,

Αθήνα: Καρδαμίτσας 1998 ενώ επίκειται η έκδοση του *H πολιτική κυριαρχία*, από τον ίδιο εκδοτικό οίκο.

1. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 'Συμπεράσματα της Προεδρίας', Λισαβόνα 22 και 23 Μαρτίου 2003.

2. Μεταξύ των πολλών αναφορών και σχεδίων, κυριαρχούν οι προτάσεις των βιομηχανιών και των φιλελευθέρων οικονομολόγων οργανώνοντας την έρευνα γύρω από 'σχέδια' που χρηματοδοτούνται από μια Εθνική Υπηρεσία η οποία επιτρέπει τις ιδιωτικές επενδύσεις που ανταμείβονται με φορολογικές μειώσεις.

3. Για τους αναγνώστες που δεν είναι εξοικειωμένοι με το πανεπιστημιακό σύστημα, πρέπει να τονίσουμε ότι οι εκλογές συνιστούν παράδοση στον χώρο αυτόν. Σήμερα, οι εκπαιδευτικοί-ερευνητές, οι φοιτητές και το τεχνικό προσωπικό εκλέγουν τα συμβούλια των μονάδων εκπαίδευσης και έρευνας που με τη σειρά τους εκλέγουν τον διευθυντή· εκλέγουν επίσης τους εκπροσώπους τους στο Διοικητικό Συμβούλιο, στο Επιστημονικό Συμβούλιο και στο Συμβούλιο Σπουδών και Παιδαγωγικής οι οποίοι εκλέγουν τον πρότανη του πανεπιστημίου και το γραφείο του. Επιπλέον, οι πανεπιστημιακοί προσλαμβάνονται μέσω διαγωνισμών που οργανώνονται από επιτροπές πανεπιστημιακών εκλεγμένες από τους ομότεχους τους που είναι έτσι επιφορτισμένοι με τη διαχείριση της καριέρας του πανεπιστημιακού. Αυτό το εκλογικό σύστημα έχει αποδείξει την αποτελεσματικότητά του (και την υπεροχή του έναντι των ιεραρχικών συστημάτων οργάνωσης) επιτρέποντας στο πανεπιστήμιο να αντιμετωπίσει την αύξηση του αριθμού των φοιτητών ενώ οι επενδύσεις σε θέσεις και σε πιστώσεις για λειτουργικές δαπάνες δεν ακολουθούν τους ίδιους ρυθμούς.

4. B. Belloc, *Les Echos*, 27-28 Φεβρουαρίου 2004.

5. Η οικονομική 'παγκοσμιοποίηση' είναι πολύ πιο περιορισμένη από ό,τι πιστεύουμε: παρατηρούμε τρεις μεγάλες ζώνες (μία στην Αμερική, γύρω από τις ΗΠΑ, την άλλη στην Ασία, γύρω από την Ιαπωνία και την τρίτη στη Δυτική Ευρώπη). Τα τρία τέταρτα των ανταλλαγών σημειώνονται στο εσωτερικό αυτών των 'οικονομικών κόσμων' όπως θα έλεγε ο Braudel. Βλ. N. Fligstein, "Rhétorique et réalités de la 'mondialisation'", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 119, Σεπτέμβριος 1997, σελ. 36-47.

6. *Le Monde Diplomatique*, Ιούνιος 1998.

7. Το ERT (που ξεκίνησε ως ένωση των χριστιανών βιομηχάνων) συγκεντρώνει περί τους 40 προέδρους και προέδρους διοικητικών συμβουλίων των μεγαλύτερων ευρωπαϊκών επιχειρήσεων μεταξύ των οποίων και των Fiat, Volvo, Philips, Nestle, Renault, κ.λπ.

8. Ένας μεγάλος αριθμός δηλώσεων του Jacques Delors και ακολούθως του Santer εμπνέονταν -κάποτε μάλιστα και επί λέξει- από τις εκθέσεις του ERT (και οι δύο έχουν πολλές φορές εκφράσει τις ευχαριστίες τους προς αυτό): τα σχέδια των δρόμων ταχείας κυκλοφορίας, αυτοκινητοδρόμων και άλλων συστημάτων επικοινωνίας (σήραγγες) συνελήφθησαν από μια ομάδα βιομηχάνων το AMCHAM (αμερικανικά Εμπορικά Επιμελητήρια) και το AUME (Ένωση για τη Νομισματική Ένωση της Ευρώπης που δημιουργήθηκε το 1987 από τις Fiat, Philips, Rhone-Poulenc, Solvay και Total) συνέλαβαν ήδη από το 1988 το ενιαίο νόμισμα και αγωνίστηκαν για την καθιέρωσή του: ανέμεναν μια μείωση του κόστους συναλλαγής μεταξύ της κεντρικής επιχείρησης (της εντολέως) και των θυγατρικών και υπεργολάβων που είναι μοιρασμένοι στις ευρωπαϊκές χώρες για να επωφελούνται από τη διαφορά στο εργασιακό κόστος· ήλπιζαν επίσης σε οικονομίες κλίμακας (με ενιαίο νόμισμα, μια επιχείρηση μπορεί να λειτουργήσει με ένα μόνον κέντρο παραγωγής και διανομής). Όπως σημείωνε ο P. Bourdieu, 'L'Europe néo-libérale avance à grands pas alors que l'Europe sociale piétine' [Η νεοφιλελεύ-

θηρη Ευρώπη προχωρά γοργά ενώ η κοινωνική Ευρώπη καθυστερεί]. Βλ. επίσης, L'Observatoire de l'Europe industrielle, *Europe Inc.: liaisons dangereuses entre institutions et milieux d'affaires européens*, Μασαλία: Agone 2000.

9. Ορισμός που δίδεται από τον Manuel de Frascati, *Proposed Standard Practice for surveys on research development*, OECD, 2002.

10. P. Bourdieu, *Méditations pascaliennes*, Παρίσι: Minuit 1997.

11. Ο Merton κατέδειξε ότι αυτή η ουδέτερη αφοσίωση στην πρόοδο των γνώσεων είχε ιστορικο-θρησκευτική προέλευση ('οι ασκητικές προτεσταντικές αιρέσεις επέδειξαν μια προτίμηση για την επιστημονική έρευνα') και ότι αυτός ο προσανατολισμός διατηρείται και αφού διαχωρίστηκε από τη θρησκευτική του προέλευση. (R. K. Merton, 'Le puritanisme, le piétisme et la science', *Elements de théorie et de méthode sociologique*, Παρίσι: Plon 1965 (1η έκδοση: 1953).

12. P. Bourdieu, *Science de la science et réflexivité*, Παρίσι: Raisons d'agir 2001.